

نقش دعا در زندگی

ابوالفضل یغمایی

قُلْ مَا يَعْبُؤُا بِكُمْ رَبِّي لَوْ لَا دُعَاؤُكُمْ فَقَدْ كَذَّبْتُمْ فَسَوْفَ يَكُونُ لِزَامَا^۱

بگو: اگر دعای شما نباشد پروردگار من برای شما وزن و ارزشی قائل نیست شما حق را تکذیب کرده‌اید، به زودی کیفر تکذیبتان دامن شما را خواهد گرفت.

مفهوم‌شناسی

«دعو» یک معنای اصلی دارد و آن میل و طلب کردن چیزی برای سوی خود با صدا و گفتار است.^۲ ماده دعو دلالت دارد بر این که کسی چیزی را طلب کند به این منظور که توجه آن را به خود جلب کند یا به خودش متمایل نماید و یا حرکتش را به سمت خود سوق دهد.^۳ دعا همان اظهار خضوع و انقیاد در برابر خداست.^۴ پس دعا یعنی خواندن و صدازدن خدا همراه درخواست و طلب.

تفسیر آیه

گرچه برای دعا در این جا احتمالاتی داده شده، ولی ریشه همه تقریباً به یک اصل بازمی‌گردد که همان ایمان و توجه به خداست.^۵ امام صادق علیه السلام نیز که فرمود: «دعای بسیار، از قرائت قرآن

۱. فرقان، ۷۷.

۲. ابن فارس، معجم مقاییس اللغة، ج ۲، «دعو».

۳. مصطفوی، التحقیق، ج ۳، «دعو».

۴. طبرسی، مجمع البیان، ج ۲، ص ۳۶۱.

۵. مکارم شیرازی، تفسیر نمونه، ج ۱۵، ص ۱۷۲.

افضل است» آیه فوق را به نشانه دلیل، تلاوت کردند^۱ و این می‌رساند واژه‌ی ادشده به معنای دعا کردن است، گرچه به معنای ایمان و دعوت به اسلام و عبادت و مانند آنها نیز گفته شده است. به هرحال، آیه می‌گوید: اگر دعا، توجه به پروردگار و بندگی نباشد شما هیچ ارزش و قیمتی در پیشگاه خدا ندارید.^۲

علّامه طباطبائی می‌گوید: «حقّ کلام در این است که منظور از دعا در آیه فوق خواندن خدا باشد؛ یعنی اگر خدا را نخوانید ارزشی ندارید».^۳

پیام‌های آیه

۱. تکذیب دین باعث سقوط ارزش انسان است (قل ما یعبؤا بکم... فقد کذبتم).
۲. دعا وسیله تحصیل ارزش‌هاست (مایعبؤا بکم لولا دعائکم).
۳. انسان منهای هدایت و عبادت ناچیز است (مایعبؤا بکم لولا دعائکم).
۴. دعوت به حق از شئون ربوبیت خداوند است (رئی لولا دعائکم).
۵. محور هستی معنویات است (مایعبؤا بکم لولا دعائکم)؛ زیرا هستی برای انسان آفریده شده است و انسان برای پذیرش حق و عبادت خداوند.
۶. انسان منهای دعا و عبادت، انبیا و دستوره‌های آنان را تکذیب می‌کند (لولا دعائکم فقد کذبتم).^۴

آیات و عناوین مرتبط

آثار دعا: ابرومندی: (آل عمران، ۱۹۲ و ۱۹۵)؛ آمرزش گناهان: (بقره، ۵۸)؛ امداد خدا: (بقره، ۲۵۰ - ۲۵۱)؛ بهره‌مندی از پاداش: (آل عمران، ۱۴۷ - ۱۴۸).
آداب دعا: استغفار: (آل عمران، ۱۴۷)؛ اظهار اسلام: (احقاف، ۱۵)؛ اظهار ایمان: (آل عمران، ۱۶)؛ اظهار ضعف: (قمر، ۱۰ - ۱۱)؛ اظهار عبودیت: (فاتحه، ۶ - ۷).

۱. طبرسی، مجمع البیان، ج ۷، ص ۲۳۷.

۲. مکارم شیرازی، تفسیر نمونه، ج ۱۵، ص ۱۷۳.

۳. طباطبائی، المیزان، ج ۱۵، ص ۲۴۶.

۴. قرآنی، تفسیر نور، ج ۸، ص ۲۸۸.

فضائل اخلاقی: نقش دعا در زندگی / ۱۳۵

موانع اجابت دعا: تجاوزگری: (اعراف، ۵۵)؛ تمسخر: (مؤمنون، ۱۰۷ - ۱۱۰)؛ فرا رسیدن اجل: (منافقون، ۱۰ - ۱۱)؛ فساد: (اعراف، ۵۶)؛ کفر: (غافر، ۱۲).^۱

ضرورت دعا در زندگی

۱. دعا عامل وحی

پدیده وحی مهم‌ترین واقعه سرنوشت‌ساز در تاریخ بشریت بوده و انبیای الهی و کتب آسمانی، بیشترین نقش را در قانونمند کردن و روح‌بخشیدن به جامعه بشری داشته‌اند. به راستی واقعه بزرگ، یعنی گشوده شدن راه آسمان و تکلم خدا با بشر چگونه اتفاق افتاده است؟ با کمی دقت درمی‌یابیم که انسان با درک درست از موقعیت حقیقت خود، عین فقر است و باید دست دعا و طلب به درگاه پروردگار بی‌نیاز هستی دراز کند و ظرف وجودش را با وصل به دریای بیکران رحمت خداوندی لبریز از لطف و عنایت حق نماید.

۲. دعا حقیقت عبودیت

در روایات آمده است: «دعا مخ عبادت است»^۲ و امام صادق علیه السلام بالاتر از آن را فرموده که «دعا عبادت است».^۳

از آیات قرآن کریم نیز استفاده می‌شود که حقیقت دعا همان عبودیت است؛ یعنی کسانی که خالصانه خدا را می‌خوانند عبد خدا محسوب می‌شوند و به عکس کسانی که غیر خدا را می‌خوانند در جرگه مشرکانند. آیه هیجدهم سوره جن، پنجم سوره احقاف و سیزدهم و چهاردهم سوره فاطر مؤید این نظرند.

غرض آفرینش، عبادت است به مصداق آیه «ماخلقت الجن والانس إلیّ لیعبدون».^۴ آیا ترک عبادت خدا با غرض آفرینش منافات ندارد؟ دعا عبادت است و عبادت هم غرض خلقت است، پس ترک دعا با هدف خلقت ناسازگار است.

پس نیایش و لوازم آن انسان را به سوی قرب الهی می‌کشاند و بی‌توجهی به آن انسان را تا مرز سقوط به اسفل سافلین فرو می‌برد. بنابراین، اگر انسان به هدف خلقت خود می‌اندیشد و

۱. رفسنجانی، فرهنگ قرآن، ج ۱۳، ص ۴۸۲ و ۴۸۷.

۲. کلینی، کافی، ج ۴، ص ۲۱۰.

۳. همان، ص ۲۱۲.

۴. ذاریات، ۵۶.

سعادت خویش را در نظر دارد، شایسته است هرچه بیشتر ارتباط خویش را با خدای خویش محکم‌تر کند و خدا را از سر صدق و اخلاق و با حال تضرع و زاری و ابتهال بخواند.

۳. دعا حلقه پیوند عالم ملک و ملکوت

از نظر جهان‌بینی مادی نظام جهان در علل و عوامل مادی و محسوس خلاصه می‌شود. از نظر انسان مادی، عوامل مؤثر در زندگی و سرنوشت انسان از قبیل اجل، روزی، سلامت، سعادت و... منحصرأ مادی است و تنها این عوامل مادی است که روزی را توسعه می‌دهد یا تنگ می‌کند، خوش‌بختی و سعادت را تأمین یا نابود می‌کند.

اما از نظر جهان‌بینی الهی نظام هستی نظام غیب و شهود است و دعا از مهم‌ترین حلقه‌های ارتباطی میان عالم ماده و معناست. بر این اساس عوامل دیگری غیر از عوامل مادی نیز در کار این جهان مؤثرند و در زندگی انسان نیز نقش مهم دارند؛ یعنی چنان‌که از نظر مادی، کار و تلاش ایجاد ثروت می‌کند، دعا هم چنین اثری دارد. اگر رعایت نکات بهداشتی در سلامت انسان مؤثر است، دعا هم در سلامتی انسان نقش مهمی دارد. اگر رعایت اصول بهزیستی در طول عمر مؤثر است، دعاهای مخصوص و خالصانه هم در طول عمر انسان اثر دارند. اگر رعایت حفظ نکات ایمنی در محافظت انسان از بلاها اثر دارد، دعا هم در حفظ انسان از مصایب و گرفتاری‌ها مؤثر است.

این همه دعاهایی که از معصومان علیهم‌السلام برای حفظ و سلامتی اعضای بدن، توسعه زندگی، آرامش، رفع و دفع بلاها و بیماری‌ها، شفای بیماری‌ها به‌ویژه بیماری‌های صعب‌العلاج و رسیدن روزی و توسعه آن، آمدن باران، شاداب شدن زمین، جلوگیری از بلاها چون طوفان‌ها، سیل‌ها، زلزله‌ها و... تنها بیانگر گوشه‌ای از نقش مهم دعا و ضرورت آن در زندگی بشر است. دعا، توبه و استغفار افزون بر نیروهای معنوی، زمینه نزول نیروهای مادی را نیز بر انسان فراهم می‌کند و این موضوع در آیات قرآن آمده است.^۱

بوعلی سینا می‌گوید: کسانی که می‌گویند: بین انسان و جهان رابطه نیست و اعمال، عبادات، کار خیر، استغفار و نیایش انسان در جهان اثر نمی‌گذارد متفلسفند نه اهل فلسفه. آنان که می‌گویند: نماز استسقا چه اثری نسبت به نزول باران دارد شبیه به فیلسوف هستند نه فیلسوف. و من رساله‌ای در این زمینه نوشتم که رابطه بین اعمال مردم و حوادث روز را بیان می‌کند و نشان دادم که نماز استسقا دعا و نیایش، استغفار و توبه در نزول برکات الهی مؤثر است.^۲

۱. هود، ۵۲؛ نوح، ۱۰-۱۲.

۲. بوعلی سینا، *الهیات شفا*، فصل یکم، ص ۴۳۹، به نقل از: جوادی آملی، *تفسیر موضوعی قرآن مجید*، ص ۳۷۴.

فضائل اخلاقی: نقش دعا در زندگی / ۱۳۷

ویلیام جیمز معتقد است که در اثر ارتباط با عالم غیب نیروی جدیدی در این دنیا حاصل شده و حوادث نوینی را باعث می‌گردد.^۱ دلیل کارنگی از قول گاندی، که پس از بودا بزرگ‌ترین پیشوای هندیان بود، می‌گوید: «اگر دعا و نماز نبود من مدتها قبل دیوانه و مجنون شده بودم». هزاران نفر دیگر ممکن است بر این نکته گواهی دهند.^۲

۴. دعا در فطرت بشر

خواندن و توجه به خداوند و استمداد از رحمت او در درون هر مخلوقی وجود دارد؛ چون همه موجودات مظهر پروردگار و محتاج به او هستند. در مشکلات و گرفتاری‌ها که برای انسان پیش می‌آید انسان‌ها قهراً از مبدئی که رشته وجود به او پیوسته است استمداد می‌کند. قرآن می‌گوید: «أَمَّنْ يَجِيبُ الْمُضْطَرَّ إِذَا دَعَا وَيَكْشِفُ السُّوءَ».^۳

میل به دعا والتجأ به خدای یگانه مانند دیگر میل‌ها به عبث در وجود انسان گذاشته نشده و همه میل‌ها روی احتیاج و برای رفع آن قرار داده شده است. انسان در دو حال ممکن است خدا را بخواند؛ یکی در وقتی که اسباب و علل از او منقطع شود و دچار سختی و اضطراب گردد، و دی‌گری در وقتی که روح او اوج بگیرد و خویشتن را از اسباب و علل منقطع کند. در حال اضطراب و انقطاع اسباب، انسان خودبه‌خود به طرف خدا می‌رود و احتیاج به دعوت ندارد و البته این کمالی برای نفس انسان نیست. کمال نفس در این است که خودش خود را منقطع سازد و اوج بگیرد.^۴

دکتر الکسیس کارل می‌گوید: «نیایش اصولاً کشش روح است به سوی کانون غیرمادی جهان. به‌طور معمول نیایش عبارت است از: تضرع، ناله مضطربانه و طلب یاری و استعانت و گاهی یک حالت کشف و شهود روشن و آرام درونی و مستمر و دورتر از اقلیم همه محسوسات».^۵

شرایط دعا

اگر انسان بخواهد از دعا در زندگی این دنیا و آن جهان بهره برد ضرورت دارد شرایطی را رعایت کند؛ مانند این‌که:

۱. جعفری، نیایش حسین، ص ۳۸.

۲. دلیل کارنگی، آئین زندگی، ص ۱۸۵.

۳. نمل، ۶۲.

۴. مطهری، بیست گفتار، ص ۲۸۸.

۵. شریعتی، نیایش، ص ۱۵.

دعا از صمیم قلب، با خلوص نیت و دل پاک باشد. دعا جای کار و کوشش را نگرفته و به محالات نیز تعلق نمی‌گیرد. گناه بزرگ‌ترین مانع اجابت دعاست. امام علی علیه السلام می‌گوید: «اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي الذُّنُوبَ الَّتِي تَحْبِسُ الدُّعَاءَ»^۱ و فرمود: «المعصية تمنع الإجابة»^۲؛ گناه جلوی دعا را می‌گیرد. هرگاه انسان حق خدا را پرداخته، به کتاب خدا و سنت رسول اکرم عمل کند، شکر نعمت‌های خدا گزارده و با دشمن خدا یعنی شیطان دشمن شود و به برطرف کردن عیب‌های خود بپردازد،^۳ زمینه اجابت دعا را فراهم کرده است.

حکایت

۱. دعای حضرت رسول صلی الله علیه و آله

ابوطلحه روایت می‌کند که گفت: با رسول الله صلی الله علیه و آله در بعضی جنگ‌ها بودیم. چون کار سخت شد و کارزار گرم گردید، رسول اکرم صلی الله علیه و آله سر برداشت و دعا کرد و گفت: «یا مالک یوم الدین ایّاک نعبد و ایّاک نستعین». گفت سرها دیدم از تن‌های کافران می‌افتاد و کس را نمی‌دیدم که می‌زد و بقیه لشکریان فرار کردند. گفتم: یا رسول الله! این سرها که از تن‌ها می‌افتاد چه بود؟ گفت: فرشتگان ایشان را می‌زدند و شما فرشتگان را نمی‌دیدید.^۴

۲. دعای رفع شرّ

ابو ولاد حفص بن سالم خیاط می‌گوید: در مدینه به خدمت امام موسی بن جعفر علیه السلام شرف‌یاب شدم، وجهی مال با خود داشتم که به خدمت حضرت آورده بودم. چون آن مال را به حضورش تقدیم داشتم به من فرمود: از قول من به یاران خود (شیعیان کوفه) پیام مرا برسان و به آنها بگو: شما می‌دانید که امروز در حکومت مردی جبار و خون‌خوار زندگی می‌کنید، مراد منصور دوانیقی بود. پس زبان خود را حفظ کنید و کاملاً تقیه را درباره خود و دینتان رعایت نمایید و خطر او را از سر ما دفع کنید و بر شما باد به دعا که به خدا سوگند، دعا بلاهایی را برطرف می‌سازد که در قضا و قدر الهی گذشته و تنها مرحله انجام آن باقی مانده باشد و چون

۱. قمی، مفاتیح الجنان، دعای کمیل.

۲. آمدی، غرر الحکم، ص ۲۲.

۳. مجلسی، بحار الانوار، ج ۹۳، ص ۳۷۶.

۴. یغمائی، تفسیر رحمت، ج ۱، ص ۳۵۲.

فضائل اخلاقی: نقش دعا در زندگی / ۱۳۹

بنده دعا کند و از خدا مسئلت نماید که آن را برگرداند، خداوند از اجرای آن صرف‌نظر کند، پس از خدا مصرانه بخواهید که شرّ این ستمگر را دفع سازد.

ابو ولّاد می‌گوید: من پیام حضرت را به یاران رساندم و آنان به دستور حضرت عمل نموده، در نفرین به منصور مجدّانه کوشیدند و این سالی بود که منصور عازم حج شده بود. وی پیش از این که به مکه برسد در منزل میمون مُرد و به حج توفیق نیافت و من در آن سال به حج مشرف شده بودم. سپس خدمت امام علیه السلام رسیدم، به من فرمود: ای ابا ولّاد! چگونه دیدی نتیجه دستوری را که من به شما دادم. درباره منصور! ای ابا ولّاد! هیچ بلایی نیست که بر بنده‌ای نازل شود و خداوند دعا را به دل آن بنده بیندازد مگر این که دفع این بلا نزدیک باشد و هیچ بلایی بر بنده نازل نشود که آن بنده از دعا غفلت کند مگر این که آن بلا طولانی خواهد بود پس چون بلا فرود آید بر شما باد به دعا.^۱

۳. دعای موسی (ع)

وقتی موسی علیه السلام دید هرچه فرعون را ارشاد می‌کند فایده ندارد و روزبه‌روز ظلم فرعونیان زیادتر می‌شود، به درگاه خدا شکوه کرد. خدا هم فرمود: می‌خواهی دعا و نفرین کن و موسی چنین کرد و خدا اجابت نمود. امام باقر علیه السلام فرمود: «خداوند چهل سال فرعون را مهلت داد؛ زیرا از آن روز که به موسی و هارون فرمود: «قد أُجیب دعوتکما»؛ دعای شما را اجابت کردم، تا روزی که فرعون غرق شد چهل سال طول کشید که جبرئیل می‌گفت: من مکرر به خداوند عرض می‌کردم: وی می‌گوید: «أنا ربکم الأعلى» و تو او را مهلت می‌دهی؟ و خداوند می‌فرمود: بنده‌ای چون تو چنین می‌گوید (که ضعیفی و به عواقب امر ناآگاه، ولی من نه فرصت از دستم می‌دهم و نه در امور شتاب می‌ورزم).^۲

شعر

ای یک دله صد دله دل یک دله کن   صرّاف وجود باش و خود را چله کن
یک صبح به اخلاص بیا بر دَرِ ما   گر کام تو برنیامد آن‌گه گله کن

***

۱. مجلسی، بحارالانوار، ج ۹۳، ص ۲۹۸.

۲. مجلسی، بحارالانوار، ج ۱۳، ص ۱۲۸.

در آن سینه دلی و آن دل همه سوز
دل افسرده غیر از آب و گل نیست
زبانم را به گفتن آتش آلود
چکد گر آب از او آبی ندارد
چراغی زو به غایت روشنی دود
فروزان کن چراغ مرده‌ام را^۱

الهی سینه‌ای ده آتش افروز
هر آن دل را که سوزی نیست دل نیست
دل‌م پرشعله گردان سینه پر دود
سخن کز سوز دل تاب‌ی ندارد
دلی افسرده دارم سخت بی‌نور
بده گرمی دل افسرده‌ام را